

וידום אהרון - במדרש

מים ראשונים: פרשת שמיני, העוסקת במות נדב ואביהו, חלה, ברוב שנים שאינן מעוברות, בסמיכות ליום השואה והגבורה. בשנת תשס"א היא חלה בין יום השואה והגבורה ובין יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל (שזה אגב אירוע די נדיר בלוח השנה ויחול בפעם הבאה בשנים תשפ"א ותת"ה (שנזכה)). יהיו דברי תורה אלה לזיכרון לפני ה' תמיד לנשמות יקרות וטהורות אלה.

ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימתו לפני ה': ויאמר משה אלאהרון הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש ועלפני כל העם אקבד וידום אהרון: (ויקרא י ב-ג).¹

ויקרא רבה כ א – מקרה אחד לצדיק ולרשע

"אחרי מות שני בני אהרון". ר' שמעון פתח: "הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא וכו' " (קהלת ט ב). "לצדיק" - אלו בני אהרון שכתוב בהם: "בשלום ובמישור הלך אתי" (מלאכי ב ו), "לרשע" - זו עדת קרח שכתוב בהם: "סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה" (במדבר טז כו). אלו נכנסו להקריב במחלוקת ויצאו שרופין ואלו נכנסו להקריב שלא במחלוקת ויצאו שרופין!²

זבחים קטו ע"ב – שתיקה על קידוש השם

"ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי" (שמות כט מג) – אל תקרי "בְּכַבֹּדִי" אלא "בְּמִכְבָּדִי". דבר זה אמר הקב"ה למשה ולא יָדְעוּ עד שמתו בני אהרון.³ כיון שמתו בני אהרון, אמר לו: אהרון אחי, לא מתו בניך אלא להקדיש שמו של הקב"ה. כיון שידע אהרון שבניו ידועי מקום הן, שתק וקבל שכר, שנאמר: "וידום אהרון". וכן בדוד הוא אומר: "דום לה' והתחולל לו" (תהילים לו ז) - אע"פ שמפיל לך חללים חללים את שתוק. וכן בשלמה הוא אומר: "עת לחשות ועת לדבר" (קהלת ג ז) - פעמים ששותק ומקבל שכר על השתיקה.⁴

רשב"ם ויקרא פרק י פסוק ג – מתנגד לאגדה שמשה ידע מראש

"וידום אהרון" - מאבילותו ולא בכה ולא התאבל, שכן כתוב ביחזקאל (כד טז-יז): "בְּרִאֲדָם הִנְנִי לִקְחַם מִמָּךְ אֶת־מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמִגְפָּה וְלֹא תִסְפָּד וְלֹא תִבְכֶּה וְלֹא תִבֹּא דְמַעַתְךָ: הֲאֵינְךָ דֹם מְתִים אֲבָל לֹא־תַעֲשֶׂה פְּאָרְךָ חֲבוּשׁ עֲלֶיךָ

¹ "ותצא אש" של פרשתנו מזכיר "תצא אש" אחרת, בפרשת משפטים: "כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמִצָּאָה קִצִּים וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ אוֹ הַקֶּמֶה וְכוּ" (שמות כב ה). וכבר דרשו חכמים פסוק זה באגדה, בגמרא בבא קמא ס ע"א, על סמליות על האש שאוכלת גדיש ואוכלת קוצים: "אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן: אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה, שנאמר: כי תצא אש ומצאה קוצים. אימתי אש יוצאה? בזמן שקוצים מצוין לה; ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה, שנאמר: ונאכל גדיש - ואכל גדיש לא נאמר, אלא: ונאכל גדיש, שנאכל גדיש כבר". (ראו שם בעמוד ב הסיפור על רב אמי ורב אסי שישבו לפני ר' יצחק נפחא, זה דורש שיפתח בהלכה (שמעתתא) וזה דורש שיפתח באגדתא, ומצא פשרה ביניהם בדרשה על "כי תצא אש ומצאה קוצים"). ובדרשה משלנו, בני אהרון נדב ואביהו הם הגדיש שנאכל בחנוכת המשכן, אם משום שהגדישו את הסאה (ראו הדרשות על הפסוק בשמות כד יא: "וְאֵל אֲצִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח קְדוֹ וַיַּחֲזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ", כגון: במדבר רבה טו כד) ואם משום שהצדיקים נתפסים תחילה. ואנחנו הפעם במוטיב של "וידום אהרון".

² הרבה חטאים נמנו בנדב ואביהו, הן ע"י הפרשנים והן ע"י המדרשים, בנוסף למה שנראה מפשוטו של מקרא: שזנו עיניהם מן השכינה, שנכנסו מחוסרי בגדים, שהורו הלכה בפני רבם, ששתו יין ואף השתכרו, שלא נשאו נשים, שדברו מאחורי גבם של משה ואהרון ועוד. בא מדרש זה ואומר: אין הסבר. אין אנו מבינים מה באמת קרה שם. אין לנו מענה לבעיית שכר ועונש, צדיק ורשע. צריך ללמוד לחיות עם ההבנה שלא הכל אנחנו מבינים. ראו במדרש שם שמביא ניגודים נוספים: נח ופרעה, משה ואהרון והמרגלים, יאשיהו ואחאב, דוד ונבוכדנצר. וראו גם בהמשך המדרש שם בסוף סימן ב: "אלישבע בת עמינדב לא שמחה בעולמי ואתם מבקשין לשמוח בעולמי? אלישבע ראתה חמישה כתרים ביום אחד. יבמה מלך, אחיה נשיא, בעלה כהן גדול, שני בניה סגני כהונה, פינחס בן בנה משוח מלחמה. כיון שנכנסו בניה להקריב, יצאו שרופים ונהפכה שמחתה לאבל".

³ האם משה, דודם של נדב ואביהו ומי שטרח כל כך בבניית המשכן והקמתו (ראו דברינו [הקמת המשכן](#) בפרשת פקודי), הלך כל העת עם הידיעה הקשה שחניכת המשכן תלווה באסון כבד כזה? ראו רש"י על הדין בגמרא שמקדים את מדרש ויקרא רבה שנראה להלן ולומד מהמילה ונקדש בכבודי, שידיעה זו נמסרה למשה רק "ביום שנצטווה על מלאכת המשכן". וגם זה ברמז בלי לדעת במי ובמה מדובר "ולא נרמז להבין מה הוא, עד שמתו".

⁴ אם אין הסבר ואין פשר ולא נותר אלא להיאחז בהסבר של קידוש השם, מוטב פשוט לשתוק. זו אפשרות אחת להסביר את "וידום אהרון". במובן זה מקדים אהרון את משה מספר רב של דורות. ראו הסיפור על משה ור' עקיבא בגמרא מנחות כט ע"ב: "בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות ... אמר לפניו: ריבוננו של עולם, הראיתני תורתך, הראני שכר ... ראו ששוקלין בשרו במקולין, אמר לפניו: ריבוננו של עולם, זו תורה וזו שכרה? א"ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני". ר' עקיבא אמנם אינו קרוב משפחה של משה והכאב הוא יותר 'לכלי', אך שם גם לא ניתן למשה להיאחז בהסבר של קידוש השם. ואיפה כאן הכאב האישי של משה, הריהו הדוד של נדב ואביהו?

וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעֲטֶה עַל-שָׁפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכַל". אף כאן "וידום" ממה שהיה רוצה להתאבל ולבכות. וזהו מוסר ואמיתת פשוטו.⁵ אבל האגדה שאומרת שהיה מנחמו משה לאהרן על שאמר לו הקב"ה "ונקדש בכבודי" - בְּכַבּוּדִי, וסבור הייתי או אני או אתה, עכשיו תדע שהם גדולים ממני וממדך. אין זה לפי הפשט. וכי היה מבשר הקב"ה למשה עשו לי משכן ובו ביום ימותו הגדולים שבכם?⁶

רמב"ן ויקרא פרק י פסוק ג – בכה בקול טרם שנדם

וטעם וידום אהרן - שהיה בוכה בקול, ואז שתק. או כטעם "ואל תדום בת עינך" (איכה ב יח).⁷

ספרי במדבר פסקא נח – שתיקה בעקבות דיבור

כשהקב"ה מדבר הכל שותקים שנאמר: "דמו יִשְׁבִּי אֵי סַחַר צִידוֹן עֲבַר יָם מְלֹאֲדָה" (ישעיה כג ב), ואומר: "וידום אהרן".⁸

מסכת ברכות דף ו עמוד ב – ניחום האבל בשתיקה

אגרא דבי טמיא – שתיקותא.

פירוש שטיינזלץ שם: שכר השהיה בבית האבל – השתיקה.⁹ שהיא הדרך העיקרית שבה מבטאים המנחמים את השתתפותם בצערו של המתאבל.¹⁰

ילקוט שמעוני פרשת בהעלותך רמז תשלז – בשבח השתיקה

אמר רבן שמעון בן גמליאל: כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה (אבות א יז). אמרו רבותינו: שני דיקולוגין¹¹ היו עומדין לפני אדריינוס. היה אחד מהן מלמד על הדבור שהוא יפה ואחד מלמד על השתיקה שהיא יפה. אמר לו האחד: מרי, אין טוב מן הדבור. אילולי הדבור היאך הכלות מתקלסות והיאך היה משא ומתן בעולם והיאך היו הספינות פורשות ביס? מיד א"ל לאותו שהיה מלמד על השתיקה שהיא יפה: היאך אתה למד על השתיקה? מיד בא לדבר.¹² עמד אותו שהיה מלמד על הדבור וסטרו על פיו. א"ל המלך: למה סטרט אותו? א"ל: מרי, אני למדתי מן הדבור על הדבור וזה בא ללמד משלי על שלו!¹³

⁵ אהרון היה נתון בסערת רגשות קשה. גם ראה במות בניו וגם נאסר עליו להתאבל בגלל שמחת חנוכת המשכן וחובתו להמשיך בתפקידו ככהן גדול (ראו רש"י ורמב"ן על הפסוק). והתוצאה של שילוב קשה זה היא - שתיקה. "אמיתת פשוטו" הוא ביטוי יחידאי ברשב"ם ולא מצאנו דוגמתו בשאר הפרשנים.

⁶ רשב"ם לא אוהב את האגדה הזו מסיבות ברורות. אך לאיזו אגדה הוא מתכוון? בנוסח רשב"ם במקראות גדולות שבידינו, מציינים את הגמרא בזבחים הנ"ל כמקור לאותה אגדה. אך נראה יותר שכוונתו למקבילה במדרש ויקרא רבה יב ב שם הדברים קשים הרבה יותר: "ונקדש בכבודי - זה הדיבר נאמר למשה מסיני ולא נודע בו עד שבא המעשה לידו. וכשבא מעשה לידו אמר לאהרן: אהרן אחי, מסיני נאמר לי: עתיד אני להיועד להן לישראל ולהתקדש בהן בבית זה ובאדם גדול אני מקדשו. וסבור הייתי או בי או בך בית זה מתקדש, עכשיו נמצאו שני בניך חביבין ממנו. כיון ששמע אהרן כך וידע שבניו ידועי שמים הם, שתק וקיבל שכר טוב על שתיקתו. זהו שכתוב: וידום אהרן". כך או כך, קשה לרשב"ם לקבל גישה פטליסטית זו הקובעת שמראש נקבע שחנוכת המשכן תלווה במוות - מוות של איש חשוב. ואולי גם על דברים אלה אפשר לומר - "וידום אהרן" ...

⁷ "וידום" משמע שלפני כן לא נדם. אדרבא אומר הרמב"ן - בכה. ואחרי שמשא דיבר אליו (או מסיבה כלשהי אחרת) - נדם.

⁸ צריך להניח מהי התוספת: "ואומר וידום אהרן". (ראו המדרש בשלמותו במקור שם). אלא אם נאמר שבמות נדב ואביהוא בניו, חש אהרן שהקב"ה "מדבר אליו", בדומה לפסוק בישיעיהו. וכשאדם אכן מרגיש כך, התגובה שלו היא פשוט לשתוק.

⁹ כיון ש"טמיא" פירושו "עצמות", יש שמדקדקים שמדובר דווקא לפני הקבורה כאשר המת עוד לפניו וצריך לשומר שאז גם אסור בלימוד תורה (מעין הברכות, מובא במהדורת ארטסקרול כאן). אבל אחרי הקבורה, אדרבא מצווה לדבר ולנחם. ראו דברינו בהערה הבאה.

¹⁰ ובמסכת אבות דרבי נתן נוסח א פרק לו לגבי רעי איוב שבאו לנחמו: "מלמד שהיו יושבין ושותקין לפני איוב". אבל בסופו של דבר המנחמים כן מדברים ועל כך יש הרבה מאד בש"ס ובמדרשים. אלא שאסור למנחמים לפתוח בדברי נחמה לפני שהאבל מרשה להם. "אין מנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל" (מועד קטן כח ע"ב). ראו שם כיצד פתח רבי ישמעאל לארבעה החכמים שבאו לנחמו: רבי טרפון, ורבי יוסי הגלילי, ורבי אלעזר בן עזריה, ורבי עקיבא: "פתח רבי ישמעאל ואמר: רבו עונותיו, תכפוהו אבליו, הטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה", ורק אח"כ הם מנחמים אותו. וכך משמע גם בסיפור הניחומים על מות בנו של ריב"ז באבות דרבי נתן נוסח א פרק יד שכל מנחם ביקש רשות: "נכנס ... וישב לפניו אמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור". ושם: "אין שתיקה אלא תנחומין". ראו דברינו [ניחומים](#) ביום הזכרון לחללי מערכות ישראל.

¹¹ טוענים - pleaders

¹² זה טוען בזכות מעלת השתיקה, החל להסביר את מעלתה.

¹³ אני, טוען הטוען בזכות הדיבור, השתמשתי "משלי על שלי" והלה טוען בזכות השתיקה, משתמש "בשלי על שלי", מדבר ומרצה על מעלת השתיקה. יש להניח שאם היה הטוען למעלת השתיקה עונה לאדריינוס בשתיקה ולא מדבר היו כורתים את ראשו. (והדבר מזכיר את האמרה: "תמונה אחת שווה אלף מילים" והמענה שאת האמירה הזו עצמה קשה להביע בתמונה). במדרש זה גלשונו לנושא הרחב יותר של שתיקה מול דיבור, לא רק בהקשר עם אבל וניחומים. הרבה דברים נאמרו בשבח השתיקה: "דרש רבי יהודה ... איש כפר גבור חיל: מאי דכתיב "לך דומיה תהילה" - סמא דכולה משתוקא. כי אתא רב דימי אמר: אמרי במערבא: מלה - בסלע, משתוקא - בתריך" (מגילה יח ע"א). ופירוש רש"י שם: "סמא דכולה משתוקא - מבחר כל הסממנין היא השתיקה". אלא שלדיבור

בראשית רבה סב ב – קשה היא מיתת נערים

מה בין מיתת נערים למיתת זקנים? ר' יהודה אומר: הנר הזה, בשעה שהוא כבה מאליו, יפה לו ויפה לפתילה. ובשעה שהוא כבה שלא מאליו, רע לו ורע לפתילה. רבי אבהו אמר: התאנה הזו, בשעה שהיא נלקטת בעונתה, יפה לה ויפה לתאנה. ובשעה שהיא מתלקטת שלא בעונתה, רע לה ורע לתאנה. ר' חייא הגדול ותלמידיו ויש אומרים ר' עקיבא ותלמידיו, היו לְמוֹדִים להיות משכימים ויושבים ושונים תחת תאנה אחת. והיה בעל התאנה משכים ולוקטה. אמרו: שמא הוא חושדנו. מה עשו? החליפו מקומם. הלך אצלם ואמר להם: רבותי, מצוה אחת שהייתם למוֹדִים לזכות בי שתשבו ותשֹׁנו תחת תאנתי, ביטלתם! אמרו לו: אמרנו שמא את חושדנו. פייסם וחזרו למקומם. מה עשה? השכים בשחרית ולא לקטה וזרחה עליה החמה והתליעו התאנים. אמרו: בעל התאנה יודע אימתי היא עונתה של תאנה ללקוט ולוקטה. כך הקב"ה יודע אימתי היא עונתם של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקם. זהו שכתוב: "דודי ירד לגנו לערוגות הבושם" (שיר השירים ו ב).¹⁴

אבות דרבי נתן נוסחא א פרק יד – ר' יוסי מנחם את ר' יוחנן בן זכאי

כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו. נכנס רבי אליעזר וישב לפניו ... אמר לו: אדם הראשון היה לו בן ומת וקבל עליו תנחומין ... אף אתה קבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא הזכרת לי צערו של אדם הראשון. נכנס רבי יהושע ... אמר לו: איוב היו לו בנים ובנות ומתו כולם ביום אחד וקבל עליהם תנחומין אף אתה קבל תנחומין ... אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרת לי צערו של איוב. נכנס רבי יוסי וישב לפניו ... אמר לו: אהרן היו לו שני בנים גדולים ומתו שניהם ביום אחד וקבל עליהם תנחומין, שנאמר: "וידום אהרן" (ויקרא י ג) - אין שתיקה אלא תנחומין ואף אתה קבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרתני צערו של אהרן.¹⁵

מדרש תהילים מזמור סה – דומיה של מידת הדין

"למנצח מזמור לדוד שיר, לך דומיה תהילה אלהים בציון". ... כך אמר הקב"ה: יכול אני לעשות, אלא מדת הדין נותנת לי דומיה ... אתה דומם ואני דומם, שנאמר: "דום לה' וְהִתְחַלֵּל לוֹ" (תהלים לז ז).¹⁶

שבת שלום
מחלקי המים

יש בכל זאת את "המילה האחרונה" שהרי שבחי השתיקה מובעים במילים. קשה לכתוב על השתיקה בשתיקה. ולכן גם אנו הרשינו לעצמנו להפליג ולדרוש בשתיקתו של אהרון. לפיכך, את שני המדרשים האחרונים נשתדל להביא במינימום דיבור או תוספת משלנו. "וידום אהרון". ורק זאת עוד נאמר, שמכל דברינו אלה, ורבים אחרים שלא הובאו כאן, עולה שהמנהג שהתחדש בימינו של צפירת דומיה בימי הזכרון יש לו אחיזה ושורשים נאמנים במקורותינו.

¹⁴ ועדיין יש הבדל בין צדיקים זקנים שנלקטו בעונתם או מעט לפני כן, אך הספיקו למלא חייהם, ובין צדיקים נערים שלא זכו לבנות בית ואף לא לדור המשך, שלקיטתם שלא בעונתם רעה להם ורעה לפתילת חייהם שנתפחמה שלא בזמנה. ראו ההספד על ר' בון בר' חייא, בשיר השירים רבה פרשה ו סימן ו, על הפסוק "מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל" (קהלת ה יא), בדברינו מתוקה שנת העובד בשיר השירים.

¹⁵ וכך גם ר' שמעון שם שמזכיר את בנו של דוד המלך שנפטר (שמואל ב פרק יב: "אָנִי הֵלֵךְ אֵלָיו וְהוּא לֹא יָשׁוּב אֵלָי"). היחיד שר' יוחנן בן זכאי קיבל את דברי התנחומים שלו היה רבי אלעזר בן ערך שהמשיל את הבן הנפטר לפיקדון: "משל למה הדבר דומה? לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון. בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר אוי לי אימתי אצא מן הפקדון הזה בשלום. אף אתה רבי היה לך בן קרא תורה מקרא נביאים וכתובים משנה הלכות ואגדות ונפטר מן העולם בלא חטא ויש לקבל עליך תנחומין כשהחזרת פקדונך שלם. אמר לו רבי אלעזר בני נחמתני כדרך שבני אדם מנחמין". וכבר הארכנו כאמור לדון במדרש זה בדברינו ניחומים ליום הזכרון לחללי מערכות ישראל. ראו גם דברינו החרש היה ליבם בפרשת החודש. מה שנוגע לעניינינו הוא שר' יוסי רואה בשתיקתו של אהרון "וידום אהרון" קבלת תנחומים, ור' יוחנן שאינו מקבל נחמה זו, אפשר שזה בשל הטענה הרגשית: "לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרתני צערו של אהרון"; אך אפשר גם שהוא חולק מכל וכל וסבור ששתיקתו של אהרון היא שתיקה רועמת ואי קבלת הדין.

¹⁶ פירוש מצודות שם: והתחולל - מלשון תוחלת ותקווה.